

International Journal of Language Academy

E-ISSN: 2342-0251

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ijla.51277>

Research Article

Güney, E. (2021). Eski Oğuzca fatiha tefsiri. *International Journal of Language Academy*, 9 (2), 287-304.

Volume 9/2 June 2021

p. 287/304

Article History:

Received

06/05/2021

Accepted

25/05/2021

Available online

23/06/2021

ESKİ OĞUZCA FATİHA TEFSİRİ

Old Oğuzca Fatiha Exegesis

Esmâ GÜNEY¹

Öz

Eski Anadolu Türkçesi devrinde umumiyetle kısa sureler ya da tefsirler yazılmıştır. Özellikle küçük sure tefsirleri çoğunluktadır. Fatiha suresi, Kur'an'ın başında yer alan, nüzul sırasına göre de ilk inen tam sure olduğu belirtilen bir suredir. Fatiha Kur'an'ın özü, özeti, aslı, esası olarak isimlendirilmiş ve değerlendirilmiştir. Bu surenin namazların her rekatında okunması farz veya vacip addedilmiştir. Bu surenin fazilet ve önemine işaret eden, esrarı ve faziletlerine dikkat çeken çok sayıda hadis vardır. Fatiha suresinin faziletlerini halka öğretmek amacıyla tefsir edilmiştir. Bu yüzden Fatiha suresi en çok tefsir edilen surelerdendir. Tefsirin muhtevasında Fatiha'nın yedi ayetinin olduğundan, cehennemlerin sayısının da yedi olduğundan, cennetlerin sayısının sekiz olduğundan, Fatiha'nın isimlerinden, Miraç olayından, namazı terkedenin akıbetinden, Fatiha suresinin faziletinden ve kaleme yazdırılmasından, Fatiha suresinin ve namazın öneminden, Rum Kayseri ile âlim arasındaki yazışmadan, Fatiha suresinin gönderilmesinin İblis'te yarattığı derin hüzünden, Fatiha suresinde geçen kelime ve ibarelere yüklenen sayısal değerlerden bahsedilmektedir. Biz bu makalemizde; Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazıldığını tahmin ettiğimiz mensur Fatiha suresi tefsirinin A. R. İzzet Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi'nde 10082 arşiv numarası ile kayıtlı eserin 1b-9a 6. satırına kadar ve 14a-14b varakları arasında yer alan nüshasını ilim dünyasına tanıtmaya ve eserdeki ikili şekilleri, karışık imlânın tespitini, arkaik kelimelerine ve kapalı "e" mevzusuna örnekleriyle değinmeye ve dil incelemesi yapmaya çalıştık.

Anahtar Sözcükler: Eski Anadolu Türkçesi, kısa sureler, Fatiha suresi, Eski Oğuzca

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Esmagny1234@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0003-1907-7115>

Abstract

In the old Anatolian period, short suras or exegesis were usually written. Especially the small sura exegesis are in the majority. Sura Fatiha is a sura at the beginning of the Qur'an, which is also sent first in the order of apoplexy. Fatiha, the essence, summary, and origin of the Qur'an have been named and evaluated. The recitation of prayers in each rak'at is considered fard or wajib. Many hadith indicates the virtue and importance of sura Fatiha and draw attention to its mystery and virtues. In order for the people to learn the importance of sura Fatiha, this sura has been exegesis. Therefore, sura Fatiha is one of the most exegetical suras. In the exegesis content, the sura has seven verses, the number of the hell is seven, and the number of the heavens is eight. The names of sura Fatiha, the miraj event, and the fate of those who abandon prayers, the virtue and the way of writing of the sura Fatiha; the importance of the sura Fatiha and the prayer, the correspondence between Rum Kayseri and the scholar; the deep sorrow caused by the sending of sura Fatiha in Iblis, the numerical values attributed to the words and phrases in sura Fatiha are mentioned. In this article, we assume that the exegesis of sura prose Fatiha, which was written in the old Anatolian Turkish period, 1b-9a 6. of the work registered at A.R. Izzet Koyunoglu City Museum and Library with archive number 10082, before the line and between pages 14a-14b, were tried to introduce the copy to the world of science and the binary forms in work, the detection of mixed spelling, archaic words and the closed subject of "e" with examples and conduct a language study.

Keywords: Old Anatolian Turkish, short suras, Fatiha sura, Old Oğuzca

I. Giriş

Eski Anadolu Türkçesi [EAT], Oğuzcanın 13-15. yy'da Anadolu'da oluşan yazı dilinin adıdır. Bu dil aynı zamanda Oğuz lehçesinin ilk yazı dili olma özelliğine sahiptir. 13. yy'dan itibaren Hazar ötesi Oğuz ata yurtlarından Anadolu'ya göç eden boylar, burada kendi ağız özelliklerine dayalı bir yazı dili oluşturmaya başladılar. Bu yazı dili, Türkoloji literatüründe "Eski Anadolu Türkçesi", "Eski Türkiye Türkçesi", "Eski Osmanlıca" gibi adlarla anılmaktadır. Biz yaygın olan Eski Anadolu Türkçesi kullanımını tercih edeceğiz. (Akar, 2014, s. 2)

Eski Anadolu Türkçesi yabancı unsurlar bakımından Batı Türkçesinin en temiz devidir. Bu devirde Türkçeye Arapça ve Farsça unsurlar girmeye başlamıştır. Fakat bu unsurlar kesifliğini yavaş yavaş artırmış ve ancak devrenin sonlarında geniş bir istila başlangıcı halini alarak, Osmanlıcanın doğuşunu hazırlamıştır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen Arapça ve Farsça kelimeler henüz fazla değildir. Devrenin sonlarına doğru artan terkipler de henüz açık ve basit bir durumdadır. Yabancı unsurlar bakımından bu devirde manzum ve mensur metinler arasında da oldukça fark vardır. Gittikçe artan yabancı kelime ve terkipler daha çok nazım dilinde görülür. Nesir dili ise çok temiz ve duru bir Türkçe olarak devrenin sonunda bile Arapça ve Farsça kelimeler ve bilhassa terkiplerden mümkün olduğu kadar uzak kalmıştır (Ergin, 1972, s. 16).

Dilin tarihî gelişim çizgisinde Eski Anadolu Türkçesine ait eserler üç dönemde ele alınmaktadır:

- 1) Selçuklu dönemi Türkçesi (11.-13. yy)
- 2) Beylikler dönemi Türkçesi (13-15. yy)
- 3) Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi (15-16. yy)

Selçuklu dönemi eserleri, 11. yüzyılda Oğuzların İran'da Selçuklu devletini kurmalarından sonra yazıldığı kabul edilen Türkçe eserlerdir. Bu döneme ait fazla eserden söz etmek

mümkün değildir. Ferâiz Kitabı, Behcetü'l-Hadâyık, Kıssa-i Yusuf gibi eserler bu gruba girerler (Akar, 2005). Selçuklu dönemi eserleri genellikle Harezm döneminde yazılmış eserler ile İran ve Anadolu'da oluşan Oğuz Türkçesinin ortak ve karışık dil özelliklerini gösterir. Bu yüzden "Karışık Dilli Eserler" olarak adlandırılmıştır (Akar, 2014, s. 3).

Beylikler çağı eserleri ise 1243 yılında Köseadağ Savaşında Moğolların Anadolu Selçuklu devletine son vermelerinden sonra Anadolu'da Selçuklu hâkimiyeti bitmiş, Moğol hâkimiyeti altında Beylikler Dönemi başlamıştır. Bu dönemde Anadolu beylerinin saray çevrelerinde, tekkelerde Türkçe eserler yazılmaya başlanmıştır. Özellikle Germiyanlı ve Osmanlı beyleri Türkçe yazan şair ve yazarları teşvik etmişlerdir. Anadolu'da Türkçenin yazı dili olmasında bu dönemin çok büyük yeri ve önemi vardır. Beylikler çağında mayalanan Türkçe daha sonra Osmanlı döneminde devletin diplomasi, eğitim, kültür ve sanat alanlarına kullanılarak bir imparatorluk dili olmaya başlayacaktır (Akar, 2014, s. 3).

Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi ise yaklaşık olarak 1453'ten başlayıp 16. yüzyılda Osmanlı devlet müesseselerinin dili standart bir yapıya kavuşuncaya kadar sürecek olan bir dönemdir. Bu dönemde yazı diline bir tarafta Eski Anadolu çağından gelen ses ve yapı özellikleri diğer yandan eğitim ve diplomasi alanında yaygınlaşmaya başlayan standart yapılar tesir etmiştir (Akar, 2014, s. 3).

Kur'an-ı Kerim'in Anadolu Türkçesine tercümelemleri, Selçuklular Devleti'nin dağılışımdan sonra kurulan beylikler devrinde başlamıştır. Bu ilk tercümelemler "satır arası" kelime kelime tercümeden ziyade, tefsirli tercüme şeklinde yazılmıştır. Bunlar umumiyetle bazı kısa surelerin tefsirleridir (Topaloğlu, 1976, s. 2). Beylikler Dönemi'nde meydana getirilen Eski Anadolu Türkçesi dil yadigârlarının pek çoğu dinî muhtevalı eserlerdir. Bunlar arasında da Kur'an tercümelemleri önemli bir yer tutar.

İlk dönemlerde Kur'an'ın tam tercümesine rastlanmaz. Bu dönemde ortaya konan Kur'an tercümelemleri daha ziyade bazı kısa surelerin ve bir kısım ayetlerin tefsirleri şeklinde görülmektedir. Bunlar da Fatıha tefsiri, İhlas tefsiri, Yasin tefsiri, Tebareke tefsiri, Amme cüzü tefsiri, Ayetü'l-Kürsi tefsiri gibi sure ve ayet tefsirleridir. Abdülkadir İnan kısa sûre tercümelemlerinin beyzadeler ve şehzadelere Kur'an'la beraber Arap dilini öğretmek amacıyla sırf öğretim amacıyla yazıldıklarını ifade etmektedir (İnan, 1960, s. 90). Eski Anadolu Türkçesi döneminde yapılan tefsirler oldukça sade bir üslupla meydana getirilmişlerdir.

Biz bu çalışmamızla Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış mensur Fatıha Suresi tefsirinin A. R. İzzet Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi'nde 10082 arşiv numarasıyla kayıtlı eserin 1b-9a ve 14a-14b varakları arasında yer alan Fatıha suresi tefsirini çeşitli yönleriyle ve döneme has dil özelliklerine dikkat çekerek tanıtacağız.

II. Fatıha Suresi Tefsirinin Nüsha Özellikleri

A. R. İzzet Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi'nde 10082 arşiv numarasıyla kayıtlı "Risaletün Fil-Akaid" adlı eserin 1b-9a ve 14a-14b varakları arasında yer alan Fatıha Suresi Tefsiri, 9a'nın 6. satırında bitmektedir. Daha sonra 14a-14b varaklarında devam etmektedir. Tefsir mensurdur ve 9 varaktan oluşmaktadır. Her bir sayfası harekeli ve 10 satırdan oluşmakta; sadece 1b varacağı 9 satırdan oluşmaktadır. Yazıldığı dönem tam olarak belli olmasa da taşıdığı dil özelliklerinden dolayı neticesinde eserin aslının 15. yy ve öncesine, eserin istinsah edilmesinin ise 16. yy ve sonrasına ait olduğunu düşünmekteyiz. Fatıha Suresi Tefsiri'nin müellifi Muhammed Emin'dir. Tefsirde "hikâyet" kelimesi, kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Müellif, Kur'an-ı Kerim'in Meryem, Bakara, Tevbe, Talâk, İbrahim, Me'âric surelerinden ayetlere ve hadislere de yer vermiştir. Müellif

Muhammed Emin hakkında bilgi bulamadık. Tefsir'de tahripden dolayı okunmayan yerler için '...' kullandık. Bu metin oldukça zengin bir dil hazinesine sahiptir. Tefsirde ele alınan konular ise kısaca şöyledir:

Miraç Olayı ve Namazı Terkedenin Akıbeti: Gayya Kuyusu

Tefsir besmeleyle başlamaktadır. Daha sonra Hz. Peygamber'in miraca çağırılması ve burada gördükleri anlatılmaktadır. Tefsire göre Hz. Peygamber 4. kat göğe erdiğinde bir ses duyar. Sesin kaynağını Cebrail'den sorar. Cebrail, peygambere, Âdem peygamber yaratılmadan önce Tanrı'nın bir kuyu yarattığını bu kuyuya o zaman düşmeye başlayan taşdan sesin geldiğini söylemektedir. Bu kuyuya kimlerin gireceğini sorunca, Cebrail; hiçbir mazereti olmadığı halde beş vakit namazını kılmayan kişilerin gireceğini anlatmıştır. Bu olaya 1b, 4a ve 4b varaklarında yer verilmektedir.

Namazın Önemi

Allah, Yusuf peygambere kuyuda, Yunus peygambere balık karnında, Muhammed Mustafa'ya göklerde, Muhammed ümmetine de mescidlerde namazı buyurmuştur. 2b varlığının 5. satırına kadar namazın öneminden bahsedilmektedir. Namazda yapılan hareketlerin, okunan duaların ne manaya geldiğine dair bazı yorumlar yapmaktadır ve namazdaki bazı hareket ve sözlerin anlamı üzerinde durulmaktadır. Buna göre namaza başlarken kişinin ellerini yukarı kaldırıp Allahu Ekber demesinin manası şudur: "Yüce Tanrım şayet ben günah denizine dalıp mahvolduysam sen beni oradan çıkarıp kurtar" 2b varlığının 6. ve 7. satırında yer verilmektedir. Sonra Fatıha suresini tefsir etmekte 2b varlığının 8. satırından 3a ve 3b varlığının 4. satırında bitirilmektedir.

Fatıha Suresinin Fazileti Ve Kaleme Yazdırılması

Enes b. Malik'ten rivayetle, Hz. Peygamber'in Cebrail'e elhamdü'nün faziletini sorduğu, onun da Mikail'e sorduğu, Mikail'in İsrail'e, onun da Levh' e, Levh'in de kaleme sorduğu ve kalem' in cevap verdiği anlatılmaktadır ki, burada Allah'ın kaleme, Fatıha'nın her cümlesini yazdırdıkça bir nurun çıktığı ve onunla nelerin yaratıldığı anlatılmaktadır. Buna göre kalem yazınca, kalemden bir nur çıkar, sonra ondan kıyamet gününü yaratır. "vele'd-dallin" yazınca da bir parça ateş sıçrar, o da bir süre havada asılı durur, sonra iner ve Allah Taala ondan yedi cehennemi yaratır. Bu kısım 5b varlığının 6. satırı ile 6a varlığının 5. satırı arasında yer almaktadır.

Allah kaleme, Fatıha'nın ilk ayeti "el-hamdulillahirabbi'l-alemin" yazdırınca, kalemden bir nur çıkar, arşa değince iki parçaya ayrılır; bir parçasından tüm melekler, diğer parçasından sekiz cennet yaratılır. Kalem "er-rahmani'r-rahim" yazınca yine bir nur çıkar ve Hak Taala ondan rahmet denizini yaratır, onunla müminlerin gönüllerini yıkamaktadır.

"maliki yevmi'd-din" yazınca bir nur çıkar ve ondan adalet denizini yaratır."iyyakena'budu ve iyyakenestain" yazınca yine bir nur çıkar, arşa değip ikiye ayrılır; yarısından ibadet denizini, yarısından da tevhid denizini yaratır. Bu kısım 14a ve 14b varaklarında yer almaktadır.

Fatıha Suresinin Önemi

Fatıha'nın ehemmiyetine dikkat çekilmektedir. Allah'la konuşuyor gibi karşılık verdiği Fatıha suresindeki konuşmalar yer almaktadır. Buna göre şayet dünyada bir padişah bu şekilde bir kişiyle konuşursa o kişinin çok sevineceğini anlatan müellif, günde beş kez kâinatın padişahıyla konuştuğumuza dikkat çekerek bundan çok sevinip mutlu olmak ve

namaz kılmak konusunda ısrarcı olmamız gerektiğini söylemektedir. 3b varlığının 5. satırından 10. satırına kadar yer almaktadır.

Daha sonra Fatiha'nın yedi ayetinin olduğunu, cehennemlerin sayısının da yedi olduğunu, bu ayetleri okuyana cehennem haram olacağından bahsetmektedir. 2a varlığının 3. satırına kadar bu konuya yer verilmektedir.

Muhammed ümmetine Fatiha suresinin verilmesinin İblis'te yarattığı derin hüzne işaret edilmektedir. İblis, Muhammed ümmeti Fatiha suresini okuduğu sürece onları yoldan çıkaramayacağını itiraf etmektedir. 2a varlığının 4. satırından 10. satırına kadar bu konuya yer verilmektedir.

Rum Kayseri ile âlim arasındaki yazışmada; Rum Kayseri Kur'an'da içinde yedi harfin geçmediği surenin hangisi olduğunu bir mektupla sormaktadır. Alim de Kur'an'da yedi harfin geçmediği surenin Fatiha suresi olduğu cevabını vermektedir ve harflerin olmamasının hikmetinden bahsedilmektedir. 5a varlığı ile 5b varlığının 5. satırında bu konu yer almaktadır.

Hikâyet kırmızı mürekkeple yazılı olarak başlayıp, Allah'ın dost edindiği altı nesneden bahsedilmektedir: Birinci nesne "el yumak"tır. El yıkanınca tutulan her nesne bereketlenir. Üçüncü nesne "sünnet ve farz işlemek"tir. Bunları yapana Allah cenneti verir. Dördüncü nesne "tevekkül etmek"tir. Nitekim kim Allah'a güvenip tevekkül ederse Allah ona yeter denilmiştir. Altıncı nesne "şükretmek"tir. Bunu yapana nimetin fazlasını verir. 6a varlığının 6. satırı ile 6b varlığının 3.satırı arasında Allah'ın dost edindiği nesnelere bahsedilmektedir. İkinci ve beşinci nesnelere bahsedilmemiştir.

Müellif, Fatiha suresinin on adım olduğundan bahseder ve bu adların anlamları hakkında bilgi verir.

İlk adım "Fâtihatü'l Kitâb" ikinci adım "Ümmü'l Qur'an" ve üçüncü adım "Seb'ul Mesâni" dördüncü adım "Süreti's Şifâ" beşinci adım "Esâsü'l Qur'an" olduğu anlatılmaktadır. Tefsir'de Fatiha'nın sadece beş adı geçmektedir. 6b varlığının 4. satırından başlayıp 8. satırında bitmektedir.

Tefsirde, Fatiha Suresi'nde geçen kelime ve ibarelere yüklenen sayısal değerlere, bu değerlerin anlamlarına ve Fatiha suresinin önemine yer verilmektedir. Fatiha suresinin kelimelerinin harflerinin sayısından bir takım anlamlar çıkarılmakta ve buna göre değerlendirilmeler yapılmaktadır.

"el-Hamdü'nün (ح-م-د) 5 harf olduğundan bahsedilir ve bunun günde kılan beş vakit namazla ilişkilendirilir. El-Hamdü'yü okuyanın, beş vakit namaz kılarken bir kusuru, hatası olmuştaysa bu sayede affedileceği söylenmektedir.

"li'llahi" (ل-ل-ه) üç harftir, bir önceki kelimenin harf sayısı olan beşe eklendiğinde (3+5) 8 sayısı elde edilir. Bunları okuyana cennetin sekiz kapısı açılır. "Rabbi'l-alemin'in" (ب-ل-ا-ن) 10 harf olduğu bunu öncekine kattığımızda (10+8) 18 sayısının elde edileceği, bunun da Allah'ın yarattığı 18 bin âleme denk geldiği, dolayısıyla kim Fatiha'dan bu 18 harfi okusa, onun, bu on sekiz bin âlemde bulunan canlılar sayısınca mükâfat verileceği belirtilmektedir.

III. I. Eserdeki İkili Şekiller

Eserde imlâ, ses ve yapı bilgisi açısından karşımıza bir çeşitlilik çıkmaktadır. Dikkat çeken ikili biçimler şu şekildedir:

III. I. I. Ünsüzler

Metinde aynı kelimenin hem -ç- (چ) hem de -c- (ج) ile yazıldığını görebiliyoruz:

içinde اچنده 4a-10 içinde اجنده 2b-1

Metinde aynı kelimenin hem -t- (ط) hem de -d- (د) ile yazıldığını görebiliyoruz:

tutanların طتا نلروک 9a-4 dutup دتوب 8a-9.

III. I. II. Ekler:

Eski Anadolu Türkçesinde sıkça kullanılan -IsAr gelecek zaman eki incelediğimiz eserde -(y)usar şeklinde sadece bir yerde geçmektedir:

oğu-yusardur 2a-9

Eserde -alı zarf fiil eki -al şeklinde geçmektedir:

yaradaldan 2a-6

III. II. Eserdeki İmla Özellikleri

III. II. I. Ünlüler:

a. Aşağıdaki kelimelerde “a” sesinin yazımları görülmektedir:

katı قتی 2a-8 katı قات 1b-8

bularuñ بلاروک 3b-2 bula بوله 7a-4

uçmağa اجماعه 9a-1 uçmaq اجمق 3b-8

b. Aşağıdaki kelimelerde ise “e” sesi için kullanılan yazımlar görülmektedir:

geleci کالجی 3b-9 gelecı کالچی 3b-6

gicesi کجاسی 4a-9 gice کجه 1b-6

c. Metinde ı/i sesleri için kullanılan yazımlar görülmektedir:

kim کیم 2b-6 kimden کمدن 2b-9

ç. Eserde o/ö ünlülerini gösterebilmek için kullanılan yazımlar görülmektedir:

görmek كرمك 9a-2 görmedük كورمدوك 2a-7

d. Metinde u/ü seslerinin yazımları görülmektedir:

bugün بوكن 2a-5 bugün بكون 2a-8

şamusu طاموسى 5a-5 şamusı طاموسى 5a-6

III. II. II. Ünsüzler:

a. p ünsüzü metinde hem(پ) hem de (ب) ile karşılanmıştır:

kapusın قپوسین 7a-9

taparın طپارين 3a-8

ÇEVİRİ YAZILI METİN

1b

1 2

³ol Şadri Bedri'â ⁴Seyyid-i veled-i âdem şefî'-i ümmet ser-heng-i kıyâmet Muhammed ⁵Muştafâ 'aleyhi's-selâm ol şeker ağzından ve ... ⁶sözünden şöyle buyurdu ol gece kim Hâk Sübhânehü⁷ve Ta'âla beni mi'râca okudu dördüncü kat göge ...⁸bir katı ün işitdüm ol ün heybetden dükeli ferîşteler yüzün ... ⁹Cibrîl bu ne 'âzâmetlü ündür kim ben andan korkdum Cibrîl iyitdi kim ...

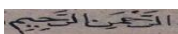

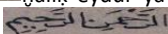
2a

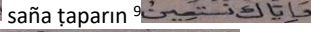

¹bil kim Elhamdü süresi yidi âyetdür şamu dağı yididür her kim ²bu yidi âyeti i'tikâd birile okusa ol yidi şamu odından ³harâm kıla ol 'âlemler Tañrısı Elhamdü suretin viribidi günde ⁴iblis mel'un yâs dutdı 'azîm ağladı çerisi ve kavümleri ⁵burasına dirildiler eyitdiler kim saña ne geldi bugün bu kadar ⁶zârilik kıluş ağlarsın Tañrı Ta'âlâ yaradaldan berü böyle ⁷ağladuğün görmedük didiler andan ol mel'un cevâb ⁸eydür baña bundan katı ne muşîbet ola kim bugün Muhammed'e Elhamdü ⁹süreti indi Muhammedün ümmetleri anı okuyusardur ben anları ¹⁰yoldan çıkarup şamuya iltemiyiserin didi ol vaqt

2b

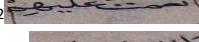

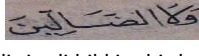
¹münâcatı od içinde buyurdu Yûsuf peygambere münacatı ²kuyu içinde buyurdu Yûnus peygambere münacatı balık karnında ³buyurdu Muhammedü'l Muştafâ'ya münâcatı gökler içinde buyurdu ⁴Muhammed ümmetlerine mescidler içinde buyurdu münacatı ⁵anıñ -içün kim namaz kılsa hem Hâlık-ıla gelecî hem kendü-y-içün ⁶Tañrı'ya du'â kılsa kaçan kim kul elin götürse Allâhu Ekber dise ⁷ma'nî oldur kim iy yüce Tañrı ben yazuk denizine garğ oldum-ısa ⁸sen çıkarğıl dir andan başlar eydür sığındum ⁹ol Tañrı'ya Tañrı eydür kimden korkarsın kul eydür ¹⁰ol sürülmiş iblîsden dağı dîvlerden

3a

¹andan başlar eydür başladum ²Tañrınıñ adıyla rahmet kılıcıdır dağı bağışlayıcıdır ³andan eydür hâlık eydür yâ kul kankı... kılsın ⁴kul eydür 'âlemler Tañrısına kılsın dir yine kul ⁵eydür rahmet kılığıl Tañrı eydür kında

rahmet ⁶kılayum ne bağışlayayum kıl eydür ol ceza ⁷hisâb gününde kâdı olasin anda rahmet kılığıl ve hem ⁸uçmak bağışlağıl yine kıl eydür saña taparın ⁹إِنَّا كُنَّا نَسْتَمِينُ dağı senden yardım dilerin Tañrı eydür ¹⁰ne yardım dilersin kıl eydür

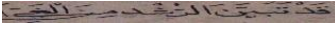
3b

¹göndürgil bizi ol toğrı yola şol kişiler yolına kim ² ni'met arturduñ bularuñ üzerin kılmağıl ol hışım dutulmuş kişilerden ⁴degülün azgunlardan kıl eydür amin dir andan Tañrı Ta'âlâ ⁵eydür eyle olsun iy kulum dir imdi bil kim bir kez Elhamdü ⁶oğumağıla Tañrı Ta'âlâ hâzretine bunca gelecı kılursın eger ⁷bir dünya begi siziñile bir iki kaç gelecı kılursa göñlüñüz şâz ⁸olur sevinürsüz kim bugün pâzişâh bizümile gelecı kıldı dırsın ⁹imdi ol pâzişâhlar pâzişâhile günde biş kez gelecı ¹⁰kılursın nite şâz olup tã'atuñuz arturmayasız dağı

4a

¹...yaratmışdur emr eyledi kuyuyu biñ yıl kızdurdılar ²... dağı biñ yıl kızdurdılar kâra oldı dağı biñ yıl kızdurdılar ³ağ oldı tâ kıyâmete degin şöyle kızdurlar didi ⁴andan peygâmbere hâzreti şordı yâ ağı Cebra'ıl bu ün kim ⁵şıtdüm bu kuyunuñ nesidür didi andan Cebra'ıl eytdi ⁶yâ Rasûla'llâh ol kuyunuñ kırığından bir taş gelse ki sıçradı ⁷kuyunuñ içine düşdi ol vaqt dağı Âdem peygâmbere yaradılmadı ⁸ol vaqtden berü kuyu içinde giderdi uşda ...⁹gicesi kuyunuñ dibine dokundı bu ün anuñdur didi yâ Resûla'llâh ¹⁰dağı ol kuyunuñ içinde bir yılın yaratmışdur ol

4b

¹yılanuñ ağzından bir zerre yer bu dünyâ denizi ²yidi deñizsuyın ağıeyleydi didi andan Resûl ³eydür yâ karındaşum Cebra'ıl ne yavlağ vaşf eyledi ⁴göñlüm 'aceb ol kimleruñ yiridür didi andan ⁵Cebra'ıl eydür kim yâ Resûla'llâh ol kuyunuñ adı Tañrı Ta'âlâ ⁶kelâmında buyurur ²dağı bir yirde ⁷buyurur kim ³andan peygâmbere eytdi ⁸Cebra'ıl bu gıyyâ ol kişileruñ yiridür kim sağ ⁹... olmasa dünyâ işine meşğül olsa namaz vaqti hazır ¹⁰gelse namazı kâşd -ıla terk eylese Tañrı Ta'âlâ ol kişiyi ol

5a

¹... kim anda yidi harf²... Elhamdü süretidür didi çün kim bitiyi okudı ³... yazdı Kayşer-i Rûma viribidi bu cevâb key ulu 'âlimler ⁴vâciddür didi imdi yidi harf kankı harfdür işidüñ evvel ⁵harf ði yokdur kim veyl şamusı içinde öbürdür ya'nî helâkdür ⁶Elhamdü okuyanlar veyl şamusı içinde helâk olmaya ikinci harf cimdür ⁷şamu içinde caħim vardur elhamdü okuyanlar caħim 'azâbından ⁸emîn olalar üçüncü harf hıdır hizlândur ... rüsvâyılıkdur ⁹okuyanlara şamu içinde rüsvâyılık olmaya dördüncü harf zı ¹⁰şamu içinde zaħküm vardur Elhamdü okuyanlara zaħküm korkusu olmaya

5b

¹... ²... dağı ...³zıdır Lezzâ şamusı içinde zebaniler adıdır ... ⁴şamusınuñ zebânileri ger kılmaya yidinci harf fidür firâkdur ⁵Elhamdü okuyanlara firâk olmaya şamu ehli gibi evet bunlar ... ⁶vişâlde olalar Enes İbnü Mâlik razıyallâhu 'anhu eytdi yâ ⁷Cebra'ıl Elhamdü süresinüñ fazlı ne kâardur Cebra'ıl eytdi ben ⁸şordum Mîkâ'ıl ben İsrâfîl'e şordum İsrâfîl'e ben levhe şordum ⁹ben kâleme şordum kâlem eytdi yâ levh bilgil kim Tañrı Ta'âlâ beni yana ¹⁰fermân geldi kim yâ kâlem yazğıl ben eytdim iy Bâr-ı Huzâyâ ne yazayın

² Meryem Suresi 59. Ayet

³ Bakara S. 256. A.

6a

¹kim yazdım bir nûr benden sıçradı yukarı 'arşa degdibiñ yıl anda ²... girü indi Tañrı Ta'âlâ kıyâmet günin andan yaratdı yine nidâ geldi kim ³kalem ... eyitdüm iy Bâr-ı Huzâyâ ne yazayın fermân geldi kim yaz ⁴... kaçan kim yazdum bir pâre od benden sıçradı havaya mu'allak durdı ⁵girü indi Tañrı Ta'âlâ yidi tamuyı andan yaratdı hikâyet ⁶Hak Sübhânehü ve Ta'âlâ altı nesneyi döst dutar evvel el yumağ dutdı ⁷her nesneyi dutacak bereketlenür nitekim Qur'an'da eydür ⁸üçüncü farîza dağı sünnet işlemedi döst ⁹dutdı uçmağı aña bahâ virdi nitekim eyitdi ¹⁰dördüncü tevekkül kılmaklığı döst

6b

¹dutdı nitekim Qur'an'da eyitdi ²ta'at kılmak zıkr eyitmek döst dutdı nitekim eyitdi ³altıncı şükür kılmak döst dutdı ni'met artuğın aña ⁴nitekim eydür ⁵Elhamdü dimekligüñ on adı ⁶vardur evvelki adı Fâtihatü'l Kitâbdur ikinci adı Ümmü'l Kur'ândur ve üçüncü ⁷adı Seb'ul Mesânidür dördüncü adı Sûreti's Şifâdur bişinci adı ⁸Esâsü'l Kur'ândur uçmak esâsı cennât-ı 'adnındur tamu esâsı ⁹Hâviyedür kamu kitablarıñ esâsı Furkândur Furkânunñ esâsı Elhamdü ¹⁰süretidür hikâyet Muhammedü'l Muştafa hazreti buyurdi kim ¹¹pâzişâh-ı 'âlem baña iki nûr viribidi ayrık peygâmbere viribimedi birisi

7a

¹Elhamdü süretidür birisi Baqara süretidür peygâmbere'aleyhi's-selâm eyitdi kim ²ne kim Tevrüt ve İncil ve Zebür ve Furkân içinde yâz kıldıysa dükelinüñ ³ma'nisi Elhamdü süreti içinde yâz kıldı her kim bu süreti'l hamd okusa ⁴Tevrüt, Zebür, İncil okumışça devâb bula dağı dürlü beyan işitdün ⁵bildün kim Elhamdü biş harfdür Tañrı Ta'âlâ mü'minlere biş vakt namâz farîza ⁶kıldı kim bu biş harfi okusa namâzda olan takşirlik olsa o biş ⁷harf hürmetine Tañrı Ta'âlâ 'afv kıla Allâh üç harfdür üç bişe ⁸kaşa sekiz olur her kim bu sekiz harfi okusa bu sekiz harf hürmetine ⁹sekiz uçmak kapusin aña açvire ¹⁰on harfdür onı ¹¹sekize kaşa on sekiz olur Hak Ta'âlâ on sekiz biñ 'âlem yaratdı her kim

7b

¹bu on sekiz harfi okusa bu on sekiz biñ 'âlem halkı devâbınca aña devâb ²vire ³on iki harfdür bu on ikiyi on sekize kaşa otuz ⁴olur bir kavulda şirâ't köprüsi otuz biñ yıllık yoldur her kim bu otuz ⁵harfi okusa Tanrı Ta'âlâ ol otuz biñ yıllık şirâ't köprüsi aña geñez kılvire ⁶anı esenligile geçüre ⁷on iki harfdür bir yıl ⁸dağı on iki aydur her kim bu on iki harfi okusa Tañrı Ta'âlâ bu on ⁹iki ay içinde ne kadar kim günah kıldıysa ol on iki harf 'afv kıla ¹⁰dağı on ikiyi otuz kaşa kırk iki olur her kim bu kırk iki harfi ¹¹okusa kırk iki yıl oruç dutmuşça devâb bula ¹²sekiz harfdür ¹³kırk ikiye kaşa elli olur Tañrı Ta'âlâ kıyâmet günine elli biñ yıl va'de

8a

¹kıldı Tañrı Ta'âlâ eyitdi ²her kim bu elli harfi okusa Tañrı Ta'âlâ ol elli biñ ³yıllık kıyâmeti aña geñez kılvire ⁴on bir harfdür ⁵ol on bir harfi elliye kaşa altmış bir olur Tañrı Ta'âlâ yirde ⁶gökde altmış bir deniz yaratmışdur her kim bu altmış bir harfi okusa ⁷ol altmış bir deniz kaşresince devâb ol kişiye rûzi kıla ⁸on tokuz harfdür

⁴ B.S. 222. A.

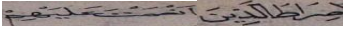
⁵ Tevbe S. 111. A.

⁶ Talâk S. 3. A.

⁷ B. S. 152. A.

⁸ İbrahim S. 7. A.

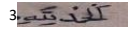
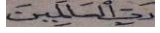
⁹ Me'âric S. 4/5 A.

on tokuzı altmış bire kıtsa ⁸seksen olur her kim bu seksen harfi okusa biñ yıl gündüzün oruç ⁹dutup dünin tã'at kılmışca devâb rûzı kıla ¹⁰on tokuz harfdür on tokuzı seksene kıtsa

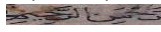

8b

¹toksan tokuz olur her kim bu tokosan tokuz harfi okusa ol tokosan ²tokuz adı okumışca devâb rûzı kıla ³on bişharfdür bu on bişi tokosan tokuza kıtsa yüz on dört ⁴olur Tañrı Ta'âlâ Muhammed'e yüz on dört süre-i Kur'an viribidi her kim ⁵bu yüz on dört harfi okusa ol yüz on dört süreyi okumışca ⁶devâb rûzı kıla on harfdür onı yüz on dörde ⁷kıtsa yüz yigirmi dört olur Tañrı Ta'âlâ yüz yigirmi dört peygamber ⁸yaratmışdur her kim bu yüz yigirmi dört harfi okusa ol yüz yigirmi ⁹dört peygamberi görmüşce devâb rûzı kıla dört harfdür ¹⁰her kim bu dört harfiokusa dört yirde karşı gele evvel cān

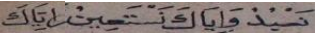

9a

¹nez'inde imānile gide ikinci gür 'azābında emīn ola üçüncü uçmağa gire ²hergiz çıkmaya dördüncü Haq dizārın görmek aña vācib ola amma bilgil kim demek arı dirlik bu şifādur Kur'ānuñ mukaddimidür ⁴oruç tutanlaruñ toyacağıdur ġarībilere yārīcidür dōstlaruñ rāhatıdır ⁵yoğsullaruñ ni'metidür tesbīh okuyanlaruñ tesbīhidür tehliil ⁶eyidicileruñ tehliilidür 'āşileruñ rahmetidür temmet bi'avn'illāhi

14a

¹geldi kim yaz kaçan kim yazdım bir nūr benden ²sıçradı yukaru 'arşa dokundı iki pare oldı birisinden dükeli ³firişteleri yaratdı yarusından uçmaqları yaratdı yine nidā geldi kim ⁴yā kalem yazğıl ben eyitdim iy Bār-ı Huzāyā ne yazayın fermān geldi kim ⁵yaz kaçan kim yazdım bir nūr kopardı yukaru 'arşa değdi ⁶Tañrı Ta'ālā ol nūrı rahmet denizin yaratdı mü'minler göñlin anuñ-ıla ⁷şuvarı yine nidā geldi kim yā kalem yazğıl ben eyitdim iy Bār-ı Huzāyā ⁸ne yazayın fermān geldi kim yaz kaçan kim yazdum ⁹bir nūr benden sıçradı yukaru 'arşa değdi Tañrı Ta'ālā 'adl denizin ¹⁰andan yaratdı kāfir kılına dağı 'adl kılmak için yine nidā geldi kim

14b

¹yā kalem yaz ben eyitdüm iy Bār-ı Huzāyā ne yazayın fermān geldi kim yaz kaçan kim yazdum bir nūr benden sıçradı ³yukaru 'arşa dokundı Tañrı Ta'ālā ol nūrı iki pare kıldı yarusından ⁴tevħid denizin yaratdı yarusından 'ibādet denizin yaratdı yine nida ⁵geldi kim yā kalem yaz ben eyitdüm iy Bār-ı Huzāyā ne yazayın fermān geldi kim ⁶yazğıl kaçan kim yazdum bir nūr benden ⁷sıçradı yukaru 'arşa değdi Tañrı Ta'ālā andan ihdinā denizin yaratdı ⁸Muhammed ümmetlerine andan hediye virdi ol hediye 'ilmü Kur'an 'akdü ⁹şerī'atdür yine nidā geldi kim yā kalem yazğıl ben eyitdüm iy Bār-ı Huzāyā ¹⁰ne yazayın fermān geldi kim yazğıl

SONUÇ

İslamiyet'in mukaddes kitabı olan Kur'an'ın X. yüzyıl ortalarına kadar hiçbir dile tercüme edilmediği bilinmektedir. Kur'an ilk defa Samânoğulları'ndan Emîr Mansûr b. Nûh (M. 961-976) zamanında Taberî tefsiriyle beraber Farsçaya çevrilmiştir. Bu tercüme yapan bilginler heyeti arasında Horasanlı ve Maverâünnehirli Türk bilginlerinin de bulunduğu, bu bilginlerin Farsça tercümeyle dayanarak Kur'an'ı ilk defa Türkçeye çevirdikleri düşünülmektedir (Togan, 1959-1960, s. 135).

Anadolu Beylikleri devrinde umumiyetle kısa sureler ya da tefsirler yazılmıştır (Fatiha tefsiri, Tebâreke Tefsiri, İhlâs Tefsiri gibi). Osmanlı Devleti'nde yapılan büyük Kur'an tefsirleri XV. yüzyılın başlarında veya uzak bir ihtimal ile XIV. yüzyılın sonlarında telif edilmişlerdir. Bu tarihten önce ancak kısa surelerin tefsirleri telif veya tercüme edilmiştir ki, bunların da öğrenciler için hocaları tarafından ders malzemesi olarak yazıldığı tahmin edilmektedir (İnan, 1991, s. 171).

Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye tercümesi Eski Anadolu Türkçesi döneminde daha çok kısa sûrelerin tefsirli tercümesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar daha çok ibadet faaliyetlerine yönelik olarak ve halka dinin gereklerini açıklamak amacıyla, Fatiha, Yasin, Tebâreke ve İhlâs sûrelerinin tefsirli tercüme olarak karşımıza çıkmaktadır. Didaktik amaçlı yazılan tefsirler, Eski Anadolu Türkçesi döneminin dil özelliklerini yansıtmaktadırlar.

Üzerinde çalıştığımız tefsirin yazıldığı dönem tam olarak belli olmasa da taşıdığı dil özellikleri (düzlük-yuvarlaklık uyumundaki değişim) dolayısıyla eserin aslının 15. yy ve öncesine, istinsah edilmesinin ise 16. yy ve sonrasına ait olduğunu düşünmekteyiz. Didaktik amaçlı yazılan eserin, dili oldukça sade ve anlaşılırdır.

Eski Anadolu Türkçesinde sıkça kullanılan -IsAr gelecek zaman eki, incelediğimiz Fatiha tefsirinde -(y)usar şeklinde sadece bir yerde geçmektedir. (oğu-yusardur 2a-9.) Metinde yer yer düzlük-yuvarlaklık uyumu olduğunu; ancak tam olarak bir birlik kurulamadığını görebilmekteyiz; (eyitdüm 6a-3, eyitdim 5b-10, yazdım 6a-1, 14a-1/5, yazdum 6a-4, 14a-8, 14b-2/6.) Bu durumu eserin telif ve istinsah edildiği dönemlerdeki dil özelliklerine bağlayabiliriz.

Tefsirde, yeterlik olumsuz gelecek zamanın birinci şahıs çekimi bir yerde geçmektedir; (İtemiyiserin 2a-10.) Eski Anadolu Türkçesi devresinde ilk hece vokali daima "i" ile yazılmıştır; (iyitdi 1b-9, iy 2b-6, imdi 3b-5, didi 5a-2, girü 6a-2/5, dirildiler 2a-5, biş 6b-6.)

Tefsirde, eyit- kelimesi genel olarak e'li yazılır. Bunun yanında sadece bir yerde "iyit-" olarak i'li yazıldığı görülmektedir; (eyitdi 4b-9, iyitdi 1b-9.Tefsirde -alı zarf fiil eki -al şeklinde geçmektedir; yaradaldan 2a-6.)

Eserde, kalın sıradan kelimelerin başında bulunan "t" sesi bazen -t- (ط) ile bazen de -d- (د) ile yazılmıştır. Bunun sonucunda aynı kelimenin iki farklı yazımı ortaya çıkmıştır; (tutanların طتا نلروك 9a-4 dutup دتوب 8a-9.)

Tefsirde, ikili şekilde yazılan p ünsüzü metinde hem (پ) hem de (ب) ile karşılanmıştır; (kapusun قپوسین 7a-9, taparın طپارین 3a-8.) Metinde aynı kelimenin hem -ç- (چ) hem de -c- (ج) ile yazıldığını görebilmekteyiz; (içinde اچنده 4a-10 -içinde اجنده 2b-1.)

Tefsirde “-alı” zarf fiil eki -al şeklinde geçmektedir; (yaradaldan 2a-6.) Eski Anadolu Türkçesinin yapısına uygun karışık imlanın eserde açıkça tespit edildiği görülmektedir.

Arkaik sözcük ve unsurlar, özellikle yazılı bir metnin Türk dilinin hangi dönemine ait olduğunu işaret eden çok önemli göstergelerdir. Fatıha Tefsiri’nde tespit ettiğimiz arkaik sözcükler şunlardır; (dağı 2a-1, ağı 4b-2, ayruğ 6b-10, biti 5a-2, çeri 2a-4, dükeli 1b-8, 7a-2, eyt- 4a-5, eyit- 5b-6, geñez 7b-4, 8a-3, kaçan 6a-4, 2b-6, kıanda 3a-5, kırığından 4a-6, key 5a-3, nite 3b-10, şamu 2a-1/10, uçmak 3a-8, viribi- 2a-3, yazuğ 2b-7, geleci 2b-5.)

Oğuz ağzının yazı dili hâline gelmesini destekleyen Kur'an tercüme ve tefsirlerine Fatıha suresi tefsirini de eklemiş bulunmaktayız. Eser hem diliyle hem imla özellikleriyle dikkat çekicidir.

KAYNAKLAR

- Ata, A. (1998). *Nehcû'l-Ferâdis (III Dizin)* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Develi, H. (1998). Ağız özellikleri taşıyan bir eski Türkiye Türkçesi Metni: Fatıha Tefsiri. *İlmi Araştırmalar Dergisi*, 0 (6), 63-81.
- Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. İstanbul; Aydın Yayınevi.
- Ergin, M. (1972). *Türk dilbilgisi*. İstanbul Üniversitesi, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1996). *Karahanlı Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1995). *Türk dili üzerine araştırmalar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ölker, P. (2008). Beylikler Dönemi bir mülk suresi (Tebâreke) tefsiri üzerinde dil incelemesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 165-176.
- Sami, Ş. (2009). *Kamus-ı Türkî*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tabaklar, Ö. (2003). Anadolu sahasında yazılmış bir sure tefsiri. *İlmi Araştırmalar Dergisi*, 16.
- Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi XV. yüzyıl (gramer-metin-sözlük)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Togan, Z. V. (1959-1960). "Londra ve Tahran'daki İslâmî yazmaların bazılarına dair. *İslâmî Tetkikler Enstitüsü Dergisi*, III.
- Topaloğlu, A. (1976). *Muhammed Bin Hamza, XV. yüzyıl başlarında yapılmış “satr-arası” Kur’an Tercümesi C.I (giriş ve metin)*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ünlü, S. (2004). *Karahanlı Türkçesi satır arası Kur’an tercümesi TİEM 73, giriş-metin-inceleme-analitik dizin*. Doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Üşenmez, E. (2010). *Karahanlı Türkçesi sözlüğü*, İstanbul: Doğu Kitabevi.

TIPKIBASIM

